

Technologies of Political Consensus Formation: Concept and Essence

UDC: 316.652.2

DOI: <https://doi.org/10.15421/172519>**Hetman Kostiantyn**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0001-6015-3979>, getman.umax@gmail.com*Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro, Ukraine)*

Abstract

The relevance of the study is due to the growing role of technology in the formation of political consensus, which is a key factor in the strategic stability of the state and the effective settlement of political conflicts.

The purpose of the study is to understand the technologies of political consensus building in terms of terminology and essence, to reveal their nature and specific features by analyzing the methods, procedures and mechanisms used to reach agreement between political actors.

The results of the study are the identification of the process of consensus building as the main task of the political process aimed at the non-violent retention and exercise of power. Deliberative, agonistic, and virtual democracy as different models of consensus building, as well as the role of propaganda technologies in this process are studied. The author analyzes the relationship between political communication, manipulative technologies, and digital tools for constructing social consent.

The author **concludes** that political consensus technologies are tools for regulating power relations aimed at stabilizing the political process and maintaining the legitimacy of government. Depending on the political regime, consensus can be democratic (based on discussions and public involvement) or coercive (through manipulative information influences). The use of digital technologies, social media, and algorithmic public opinion management is changing the traditional mechanisms of consensus building, strengthening the role of the information space in shaping political consent. Political consensus is the basis for the legitimacy of government and the stability of state institutions. In democratic governance, consensus is an indicator of the effectiveness of the political process. In authoritarian regimes, political consensus technologies are used to maintain the status quo. The use of digital technologies in the political process changes the mechanisms for reaching consensus.

Keywords: political consensus, democracy, political technologies, communication, propaganda, digitalization, legitimacy

Технології формування політичного консенсусу: поняття та сутність

Гетьман Костянтин*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна)*

Анотація

Актуальність дослідження обумовлена зростаючою роллю технологій у формуванні політичного консенсусу, що є ключовим чинником стратегічної стабільності держави та ефективного врегулювання політичних конфліктів.

Метою роботи є осмислити технології формування політичного консенсусу у термінологічному та сутнісному вимірах, розкрити їх природу та особливості через аналіз методів, процедур та механізмів, що використовуються для досягнення згоди між політичними суб'єктами.

Результатами дослідження є ідентифікація процесу формування консенсусу як основного завдання політичного процесу, спрямованого на ненасильницьке утримання та реалізацію влади. Досліджено деліберативну, агоністичну та віртуальну демократію як різні моделі формування консенсусу, а також роль пропагандистських технологій у цьому процесі. Проаналізовано взаємозв'язок між політичною комунікацією, маніпулятивними технологіями та цифровими інструментами конструювання суспільної згоди.

У **висновках** автор обґрунтовує, що технології політичного консенсусу є інструментами регулювання владних відносин, які спрямовані на стабілізацію політичного процесу та підтримку легітимності влади. Залежно від політичного режиму консенсус може бути демократичним (на основі дискусій та залучення громадськості) або примусовим (через маніпулятивні інформаційні впливи). Використання цифрових технологій, соціальних мереж та алгоритмічного управління суспільною думкою змінює традиційні механізми досягнення консенсусу, посилюючи роль інформаційного простору у формуванні політичної згоди. Політичний консенсус є основою легітимності влади та стабільності державних інституцій. В умовах демократичного управління консенсус є показником ефективності політичного процесу. В авторитарних режимах технології політичного консенсусу використовуються для підтримки статусу-кво. Використання цифрових технологій у політичному процесі змінює механізми досягнення консенсусу.

Ключові слова: політичний консенсус, демократія, політичні технології, комунікація, пропаганда, цифровізація, легітимність

Стаття надійшла / Article arrived: 09.01.2025

Схвалено до друку / Accepted: 23.02.2025

Вступ.

Осмилення поняття та сутності технологій формування політичного консенсусу є дуже важливим в контексті як винайдення ефективних методів та способів розв'язання політико-владних конфліктів в суспільстві, так і забезпечення стратегічної стабільності в державі та на міжнародній арені. Треба наголосити, що проблема політичного консенсусу відноситься до вічних проблем. Вона охоплює різноманітні аспекти, до яких відноситься дипломатія, мирні переговори, умови суспільної згоди в суспільстві, суспільний договір між суспільством та владою, політична відповідальність влади перед громадянами, права та обов'язки громадян, право на повстання проти несправедливого режиму.

Передумовами консенсусу є протиріччя, суперечки та навіть конфлікти між сторонами. Фактично, всі політичні інструменти для ненасильницького здобуття, утримання та реалізації влади орієнтовані на досягнення консенсусу. Це і політична міфологія, і символічна політика, і політична ідеологізація, і пропаганда, і політична комунікація, і маніпуляція свідомістю, і рефлексивне управління та багато інших засобів, що покликані продукувати згоду. З першого погляду просте та досить вже звичне поняття консенсусу при глибинному та прискіпливому дослідженні виявляється складним феноменом, який має велике значення для забезпечення сталого політичного розвитку. Важливим також уявляється ефективність інструментів досягнення консенсусу, що є ознакою їх технологічності. Все це обумовило актуальність нашого дослідження.

Мета даного дослідження – осмислити технології формування політичного консенсусу у термінологічному та сутнісному вимірах, розкрити їх природу та особливості через аналіз методів, процедур та механізмів, що використовуються для досягнення згоди між політичними суб'єктами.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Основу даного дослідження склали дослідження та ідеї низки авторів, що розробляли проблему політичного консенсусу та його досягнення. Фундаментальний внесок у розробку теорії політичного консенсусу зробив Олег Григор, дослідивши філософські аспекти політичного консенсусу як принципу, процедури і методології пошуку взаємної згоди, єдності, спільності позицій конфліктуючих сторін щодо знаходження та реалізації конструктивного рішення (Григор, 2019).

В. Оттонеллі довела необхідність консенсусу як передумови демократичного колективного самовизначення, оскільки він гарантує, що демократичні рішення демонструють належний рівень цілісності та послідовності, а отже, що держава може діяти як єдиний суб'єкт (Ottonelli, 2019), Хосе Марті запропонував дві стратегії досягнення консенсусу - ідеальну та неідеальну - для прийняття

рішень в умовах розбіжностей (Martí, 2021). Ш.Муф запропонувала концепцію консенсусу як результату боротьби між різними політичними позиціями, які ніколи не можуть бути повністю примирені (Mouffe, 2013). Н. Жуїні, М. Б. Акал вивчали роль політичного консенсусу в прискоренні економічних реформ (Jouini, & Akal, 2022). Ю. Габермас осмислював консенсус як результат безперешкодної комунікації та публічних раціонально-критичних дебатів на основі загального інтересу (Habermas, 1989; 1998). С. Вуллі розглядав технології фабрикації політичного консенсусу (Woolley, 2023).

Дж. Роулз запропонував концепцію перехресного консенсусу, яка стосується того, як прихильники різних всеосяжних нормативних доктрин, що передбачають очевидно суперечливі концепції справедливості, можуть дійти згоди щодо конкретних принципів справедливості, які лежать в основі основних соціальних інститутів політичної спільноти (Rawls, 1971; 1987).

М. Чакиркайя та М. Кочігіт довели, що існує статистично значущий і надзвичайно сильний вплив вірусної комунікації на політичну згоду (Çakırkaya, & Koçyiğit, 2024). Карлес Памієс, Хосе Хав'єр Олівас Осуна та Андрес Сантана з'ясували, що популістські настрої сприяють низькій підтримці консенсусних підходів до політики як серед членів парламенту (депутатів), так і серед громадян, але цей зв'язок залежить від конкретних вимірів популізму для кожної окремої людини (Pamiés, et al., 2024).

Л. Санчес-Феррер та М. Торкаль, довели, що афективна поляризація серед політичних еліт не обов'язково перешкоджає досягненню консенсусу та згоди в національній політиці (Sánchez-Ferrer, & Torcal, 2024). С. Отджес та Т. Луверс дослідили вплив норм консенсусного правління в період правління без парламентської більшості та використання політико-культурної інфраструктури консенсусної демократії (Otjes, & Louwerse, 2024).

С. Чінн та П. С. Харт довели обмеженість стратегій консенсусних повідомлень у зменшенні політичної поляризації (Chinn, & Hart, 2021). М. Феррін та Е. Ернандес довели, що люди, які належать до політичної меншості, більш схильні підтримувати демократію консенсусу, оскільки вони можуть відчувати, що їхні інтереси краще захищені та представлені в цій системі, ніж у мажоритарній демократії, де меншини можуть бути виключені з процесу вироблення політики (Ferrín, & Hernández, 2021).

М. Мансур та Е. Камва дійшли висновку, що відсутність консенсусу між політичними партіями в урядовій коаліції та розпорошеність влади в уряді є факторами, що пояснюють зростання державного боргу (Mansour, & Kamwa, 2024). К. Вандевердт довів, що хибний консенсус тісно пов'язаний з асиміляцією, а сприйняття американцями своїх партій більше

корелює з їх власними думками, ніж з реальністю (Vandeweerd, 2021). Чао Ван досліджував фактори, що потенційно сприяють або загрожують цінності нормативного консенсусу в контексті правової поведінки КНР щодо Гонконгу (Wang, 2023).

М. Р. Ді Томмазо, Е. Проді, Д. Ді Маттео та І. Маріотті вивчали електоральний консенсус щодо місцевих публічних видатків як спосіб для політиків забезпечити довгострокову електоральну підтримку для управління сталими структурними змінами (Di Tommaso et al., 2022). Є. Спектор у своєму дослідженні доводить, що сенс суспільного розуму полягає у збереженні перехресного консенсусу щодо примусової системи законів та інститутів і досягненні стабільного суспільства (Spector, 2024). Б. Бендер доходить висновку, що розбіжність мотиваційних чинників у поєднанні з консенсусом щодо конкретних заходів є специфічною для концепції соціальних інвестицій (Bender, 2025).

Ванесса де Маседо Хіггінс Джойс досліджувала те, як побудова консенсусу працює в мережевому, цифровому середовищі (Higgins Joyce, 2021). Герберт Коффі Еклоу та Білакані Тоніме довели, що консенсуалізм виявляється неефективним для того, щоб покласти край соціальним конфліктам, замість того, щоб служити засобом соціального умиротворення, консенсуалізм радше стає ще одним джерелом конфліктів, тому фальсифікований консенсус сьогодні видається альтернативою, краще пристосованою до реалій сучасних суспільств, для пом'якшення конфліктів (Eklou, & Toneyeme, 2023).

Н. Ланг, Л. Ванг та К. Чжа досліджували роль різних факторів на досягнення консенсусу в соціальних мережах в умовах конкурентної динаміки думок (Lang et al., 2022). С. Янковський наголошуючи на тому, що політичне є наслідком інструментів, які використовуються для його матеріалізації, вказав на ненавмисне технократичне використання консенсусу для ефективного прийняття рішень як тенденції, яка нехтує демократичною необхідністю сприяння взаєморозумінню в умовах розбіжностей (Jankowski, 2024). У цілому, аналіз наукових досліджень, присвячених політичному консенсусу, продемонстрував недостатнє осмислення проблеми технологій формування політичного консенсусу.

Методологія. В основу методології дослідження технологій формування політичного консенсусу ми поклали технологічний підхід, який ґрунтується на гнучкому поєднанні методологічного арсеналу, притаманного філософським, загальнонауковим та спеціально-науковим підходам. Поєднання різноманітних пізнавальних підходів в межах технологічного підходу обумовлено нашою дослідницькою стратегією, яка орієнтована, по-перше, на вивчення сутнісного виміру технологій формування політичного консенсусу через аналіз їх ролі, місця та функцій в процесах ненасильницького

здобуття, утримання та реалізації влади; по-друге, на вивчення структури реалізації цих технологій через визначення суб'єкт-об'єктного виміру їх здійснення, по-третє, на дослідження культурно-історичних чинників формування технологій формування політичного консенсусу через виявлення провідних культурно-історичних способів структурування сприйняття та організації досвіду мас, по-п'яте, на висвітлення комунікативного, ціннісного та психологічного аспектів здійснення технологій формування політичного консенсусу як детермінант, що визначають їх ефективність; по-четверте, на осмислення практично-політичного виміру їх застосування в умовах нинішніх реалій.

Результати дослідження.

Термінологічний аналіз та його результати

Термінологічний аналіз складного поняття «технології формування політичного консенсусу» варто розпочати з його ключового компонента – лексеми консенсус. Відповідно до The Oxford English Dictionary, вона має латинське походження (The Oxford English Dictionary, 1997, p. 7660). Oxford Latin Dictionary демонструє, що слово «консенсус» (consentio) використовувалось латиномовними авторами Марком Тулієм Цицероном («Проти Луція Кальпурнія Пізона», «На захист Публія Сестія»), Гаєм Юлієм Цезарем («Галльська війна»), Плінієм Старшим («Природнича історія»), Тітом Лівієм («Історія від заснування міста»), Публієм Корнелієм Тацитом («Історія», «Аннали») та іншими ще з першого століття до н.е. (Glare, 2012, p. 452-453). Вже тоді поняття консенсусу мало такі значення як: 1) згода, одностайність, згода в думках або почуттях; 2) підризна або підступна домовленість, таємна змова, зговір; 3) подібність мети або дій, гармонія, злагода; 4) за загальною згодою; 5) згода на пропозицію або погодження; 6) згода в дії, спільна дія; 7) загальна практика, звичай; 8) згода у відчуттях, симпатія. Як бачимо, ще до нашої ери термін консенсус використовувався у політичному, юридичному, психологічному та культурологічному значеннях.

Стосовно юридичного значення доречно згадати римське право. Так, консенсуальний договір у римському праві вимагає лише згоди сторін для того, щоб бути обов'язковим. За таким договором виникають консенсуальні зобов'язання, для виникнення яких було достатньо спільного розуміння без дотримання будь-яких формальностей (The Oxford English Dictionary, 1997, p. 7660).

Етимологічний аналіз слова «консенсус» дозволяє говорити про широкий спектр його значень від згоди, злагоди, погодження на щось (вірогідно внаслідок компромісу), симпатії, спільного розуміння, спільної дії, загальної практики до таємної змови та підривної домовленості.

Ідея консенсусу в політиці породила контрактуалізм, який фактично вказував на те, що

суспільства можливі лише завдяки угоді – мовчазному договору між всіма людьми та, головне, з політичною владою. Відповідно до контрактуалізму, соціальні відносини і політичні зобов'язання ґрунтуються на соціальних угодах, які є надзвичайно корисними для добробуту всіх, кожного зокрема, і для мирного існування людства в цілому. Легітимність влади випливає з ідеї згоди або консенсусу, так само як і ідея суспільного договору. Невипадково консенсус є основою контрактних теорій Гроція, Гоббса, Локка та Руссо, які вважали, що держава виникає внаслідок суспільного договору. Проте ніхто в реальності ніякого договору не укладав, щоб утворити державу. Але очевидно, що вона з'являлась внаслідок консенсусу як згоди підпорядкування правителю чи владі на певних умовах. Звідси походить ідея конституції як взаємних прав та обов'язків правителів та підвладних.

Проте і конституція, і правова сила консенсуальних договорів у римському праві, про які ми згадували, є похідними від консенсусу, тобто деякої згоди на підпорядкування або погодження на щось. Звідси, політична сутність консенсусу криється в легітимності політико-владних відносин, які стають легітимними лише при досягненні політичного консенсусу. Як відомо батько теорії легітимності М.Вебер, під легітимністю розумів виправданість та визнання домагань осіб, які претендують на панування, на авторитет, на право здійснення влади, на керівництво державою, яка, своєю чергою, залежить від чинників, що забезпечують настанову на підпорядкування людської поведінки таким особам (Высоцкий, 2003, с. 132). Іншими словами, політичний консенсус виступає своєрідною серцевиною легітимності, оскільки є передумовою підпорядкування соціальних суб'єктів владі в силу звичаю (традиційний тип легітимності), симпатії до лідера (харизматичний тип) або спільного розуміння правил та норм (легальний тип легітимності). Наголосимо, що і звичай, і симпатія, і спільне розуміння є етимологічними, первісними значеннями поняття консенсусу. Проте політична сутність та одночасно хитрість консенсусу полягає в мовчазній та пасивній згоді, погодженні соціальних суб'єктів підпорядковуватись владі. Звідси, щоб добитися політичного консенсусу, треба не шукати його, а виробляти через проекти суспільної солідарності – уявної чи реальної.

Якщо виходити із розуміння влади як здатності та можливості нав'язувати свою волю іншим, то консенсус – це згода на прийняття волі іншого як своєї власної чи навіть більш значущої, ніж власна, в силу різних причин. Отже, в первісному наближенні до окреслення дефініції можна зазначити, що політичний консенсус – це згода соціальних суб'єктів на підпорядкування владі певних політичних сил в силу їх легітимності в сприйнятті цих суб'єктів. Одночасно для владарюючих суб'єктів політики

консенсус – це результат мистецтва управління конфліктною енергією суспільних сил на свою користь та забезпечення політичної стабільності.

З огляду на вагоме значення технологій у різних сферах суспільних процесів, низка дослідників, зокрема Ю. П. Сурмін і М. В. Туленков (2004), В. І. Подшивалкіна (1997), виокремлюють у самостійну категорію соціальні технології. Останні, на їх думку, є ключовими компонентами людської культури, які можуть виникати еволюційно або бути створеними штучно. До соціальних технологій, зокрема, належать політичні технології, а до їх підкласу – технології формування політичного консенсусу. Відповідно, технології формування політичного консенсусу можна розглядати як специфічний різновид соціальних технологій, основним призначенням яких є досягнення політичної згоди між суб'єктами політико-владних відносин, а також формування узгоджених структур політичної взаємодії.

Зважаючи на це, основні закономірності та теоретичні положення, сформульовані дослідниками у сфері соціальних технологій, є релевантними й до аналізу технологій формування політичного консенсусу, з урахуванням їхньої специфіки та сфери застосування. Відповідно, слушними є твердження Ю. П. Сурміна та М. В. Туленкова щодо соціальних технологій, які можна застосувати й до технологій політичного консенсусу. На думку цих авторів, по-перше, такі технології є визначальними інструментами забезпечення сталого розвитку сучасного суспільства; по-друге, їхньою ключовою особливістю є результативне використання творчого потенціалу для динамічного розвитку соціальних процесів; по-третє, вони виступають засобом раціоналізації та оптимізації функціонування суспільства відповідно до потреб його членів; по-четверте, ці технології можуть бути розглянуті у чотирьох аспектах: 1) як соціальні інститути (найраціональніші форми організації спільної діяльності); 2) як соціальні процеси (цілеспрямовані зміни соціальних явищ у просторі й часі); 3) як соціально-перетворювальна діяльність (процеси трансформації соціальних об'єктів); 4) як соціальні системи (цілісні структурно-функціональні утворення) (Сурмін, & Туленков, 2004, с. 20).

Оскільки ці характеристики є притаманними й технологіям формування політичного консенсусу (з урахуванням їх специфіки), можна констатувати, що будь-яка така технологія є комплексним утворенням, яке поєднує згадані чотири аспекти. Вона функціонує одночасно як політичний інститут з відповідними нормами та регуляціями, як процес взаємодії політичних суб'єктів, що відбувається в кілька стадій, як суспільно-перетворювальна діяльність, спрямована на легітимацію політичних рішень, а також як соціальна система зі специфічними структурно-функціональними параметрами.

Розвиток і вдосконалення соціальних технологій є одним із ключових результатів застосування технологічного підходу до дослідження соціальних процесів. У свою чергу, технологічний підхід до аналізу політичної реальності дозволяє ідентифікувати й досліджувати політичні технології, зокрема технології формування політичного консенсусу.

Отже, технології формування політичного консенсусу належать до класу політичних технологій, оскільки передбачають процедури, методи й процеси, спрямовані на оптимальну реалізацію цілей політичних суб'єктів у сфері здобуття, зміцнення та розширення влади через досягнення політичної згоди. Поняття «технології формування політичного консенсусу» охоплює широкий спектр процесів, процедур та методів, що мають відношення до владних відносин і спрямовані на ефективне досягнення консенсусу в інтересах певних учасників політичного процесу. Диференціація політичних технологій за телеологічним критерієм надає можливість стратегічного й тактичного аналізу політичних процесів залежно від поставлених завдань.

Деліберативна, агоністична та віртуальна демократії як технології формування політичного консенсусу

Юрген Габермас вважається одним із батьків-засновників концепції деліберативної демократії як шляху до консенсусу. У своїй праці «Структурна трансформація публічної сфери» 1962 року він визначав справжній (а не ілюзорний) консенсус як результат безперешкодної комунікації та публічних раціонально-критичних дебатів на основі загального інтересу (Habermas, 1989, р. 195, р. 209). Цікаво, що автор вступу до цієї роботи німецького філософа Томас Маккарті згадує термін «технології управління консенсусом» («technologies for managing consensus»), застосовуючи його до ЗМІ та протиставляючи ним публічне інформування (McCarthy, 1989, р. XII). Проте Ю. Габермас пропонує не публічне інформування, а деліберативну демократію (від лат. *deliberatio* – обговорення) як технологію формування консенсусу, що досягається в процесі вільного обговорення важливих для його учасників питань соціального та політичного життя (Висоцький, 2006, с. 116).

Можливості деліберативної демократії як технології формування консенсусу залежать від умов та принципів функціонування її механізмів, які здатні зробити вимоги та очікування громадянського суспільства обов'язковими для виконання державним апаратом (Habermas, 1998, р. 95-96, 225, 244-246). Серед недоліків запропонованої Ю. Габермасом деліберативної демократії як технології формування політичного консенсусу можна вказати на перебільшення раціональних аргументів та недооцінку ірраціональної чи позараціональної основи (віри, емоцій, бажань, інтуїції) різноманітних

цінностей особистостей в процесі обговорення та прийняття рішень (Висоцький, 2006, с. 117).

У книзі «Агоністика: мислити світ політично» Шанталь Муф інтерпретує консенсус не як абсолютне досягнення повної єдності, а як "конфліктний консенсус" (Mouffe, 2013). Це означає, що у демократичних суспільствах існують різні трактування спільних етико-політичних принципів, що мають право на легітимність. Для Ш. Муф консенсус є необхідним щодо базових інститутів і цінностей ліберальної демократії, але завжди існують розбіжності в їх тлумаченні та реалізації. Таким чином, консенсус, з точки зору Ш. Муф, завжди є результатом боротьби між різними політичними позиціями, які ніколи не можуть бути повністю примирені. Важливим аспектом є те, що політичний конфлікт має бути не викорінений, а правильно структурований у формі "агоністичного" змагання між опонентами, що визнають один одного, але мають різні інтерпретації принципів (Mouffe, 2013).

За Шанталь Муф, агоністична демократія, є альтернативою деліберативній демократії, яка намагається досягти консенсусу через раціональні обговорення. Агоністична модель базується на тому, що політичний конфлікт є невід'ємною частиною демократії. Вона передбачає боротьбу між різними політичними позиціями, що не можуть бути повністю примирені, і що демократичний процес має включати в себе агонізм – не просто конкуренцію за владу, а глибоку боротьбу між опонентами, що визнають один одного, але прагнуть встановити свою інтерпретацію демократичних принципів. Агоністичний підхід підкреслює, що важливою є не стільки гармонія, скільки здатність працювати з конфліктами та суперечностями в рамках демократичної системи. Агоністична демократія дає змогу зберегти політичну динаміку, не допускаючи її вичерпання через непримиренні конфлікти (Mouffe, 2013).

Агоністична демократія за Шанталь Муф не є механізмом усунення конфліктів, а радше технологією їх продуктивного опрацювання. Ця технологія базується на тому, що суспільство завжди буде поділене на різні групи, інтереси яких не можуть бути примирені остаточно. Тому завдання демократії – не уникати конфлікту, а створювати політичні умови для його мирного розгортання у формі агонізму, а не антагонізму (Mouffe, 2013).

Агоністична демократія як технологія формування консенсусу діє за таким алгоритмом. 1) конструює політичну реальність як простір боротьби, оскільки політика – це завжди боротьба між альтернативними гегемонічними проектами; 2) конструює "ми" та "вони" через агонізм, а не антагонізм, коли політичні опоненти визнають легітимність один одного, хоча і ведуть боротьбу за домінування своєї інтерпретації демократичних принципів; 3) формує конфліктний консенсус, тобто мінімальний консенсус, який існує

щодо базових демократичних принципів (свобода, рівність), тоді як його конкретні інтерпретації залишаються об'єктом політичного змагання; 4) мобілізує колективні ідентичності, тобто формує демократичних політичних суб'єктів; 5) створює агоністичні публічні простори для суперечок і зіткнення політичних позицій замість того щоб прагнути до раціонального консенсусу (Mouffe, 2013).

До інструментарію агоністичної демократії як технології формування консенсусу належать: 1) політична артикуляція (включення різних вимог у ширші гегемонічні проекти (наприклад, формування ліво-популістського дискурсу); 2) політизація суспільних питань (відмова від деполітизації та технократичного управління; всі важливі суспільні питання мають обговорюватися у відкритому політичному змаганні); 3) конфліктний публічний простір (демократія має підтримувати можливість гострих дебатів і протистоянь, а не прагнути до "стерильного" діалогу); 4) культурний контргегемоністський проект (використання мистецтва, ЗМІ, освіти для створення альтернативних форм ідентифікації та виклику домінантним наративам), 5) політичне розмежування за допомогою таких ключових агентів, як активістські рухи; 6) формування політичних ідентичностей при агоністичному характері ідентифікації, тобто ідентичності мають бути відкритими до змін та не скочуватися в есенціалізм (як, наприклад, етнонаціоналістичні проекти) (Mouffe, 2013).

Віртуальна демократія як технологія формування політичного консенсусу пов'язана з поняттям віртуальності. Віртуальність – це особливий порядок чи світ існування об'єктів реальності. Складність цього феномена полягає в тому, що це, по-перше, сукупність моделей, конструктів, генералізацій образно-символічних заміників фізичної (первинної, наявної, вихідної) реальності, по-друге, світ потенційного, можливого, навіть уявного, фантомного; по-третє, сукупність ідеалів, стимулів та об'єктів бажань; по-четверте, техніка і технології, що симулюють вихідну реальність, створюючи ефект присутності людини у породженому ними світі та конструюючи ідентичність ідеального суб'єкта – суб'єкта і об'єкта бажань (Висоцький, 2008, с. 42). Тому здійснення технології віртуальної демократії для формування політичного консенсусу, насамперед, базується на можливостях цифрових технологій для організації суспільного управління, обговорень і прийняття рішень у віртуальному просторі. Вона виступає одночасно і як засіб реалізації демократії, й як технологія формування консенсусу, коли інформаційні та симуляційні механізми відіграють ключову роль.

До інструментарію віртуальної демократії як технології формування консенсусу належать: онлайн-платформи для обговорень (форуми, соціальні

мережі, спеціалізовані додатки); 2) алгоритми аналізу громадської думки (big data, нейромережі для обробки великих обсягів текстів, мікротаргетинг); 3) блокчейн-технології (для забезпечення прозорості голосувань та незмінності прийнятих рішень); 4) симулятори майбутніх сценаріїв (системи штучного інтелекту для прогнозування ефектів політичних рішень); 5) гейміфікація (залучення громадян через ігрові механіки: рейтинги, нагороди, символічний капітал участі); 6) кібербезпека та механізми захисту від маніпуляцій (захист від ботів, фальшивих акаунтів, інформаційних атак).

Технологія віртуальної демократії націлена на досягнення ефективного консенсусу для: 1) максимального залучення громадян до процесу ухвалення рішень; 2) балансування між масовістю участі та якістю рішень; 3) зниження впливу класичних владних ієрархій; 4) гнучкої адаптації політичного курсу в режимі реального часу.

Як і агоністична демократія, технологія віртуальної демократії пов'язана з конструюванням ідентичностей, але віртуальних. Так, у цифровому середовищі ідентичність є: 1) гібридною (поєднує реальні та цифрові елементи); 2) симульованою (індивід може створювати декілька різних "образів" для участі в різних аспектах демократичного процесу); 3) репутаційною (замість традиційних біографічних характеристик формується цифровий "рейтинг довіри" на основі активності та рішень користувача). Віртуальна демократія як технологія формування консенсусу, таким чином, не лише змінює механізми прийняття рішень, а й трансформує самих учасників політичного процесу, стираючи межі між реальністю і її цифровими репрезентаціями.

Технології пропаганди як інструменти формування політичного консенсусу

Пропаганда існує скрізь, особливо помітну роль відіграючи в політичній сфері. Її ефективність напряму залежить від того, наскільки приховано вона діє на своїх реципієнтів. Пропаганда є потужним інструментом впливу на громадську думку, спрямованим на формування політичного консенсусу в суспільстві.

Г. Д. Лассвелл у своїй книзі «Техніка пропаганди в світовій війні» 1927 р. сформулював визначення пропаганди як нового «молота і ковадла суспільної солідарності», нової русійної сили атомізованого сучасного світу, що зливає мільйони людських істот в єдину «амальговану масу ненависті, волі й надії» (Lasswell, 1927, р. 221-222). Очевидно, що у Г. Д. Лассвелла «суспільна солідарність» та «єдина амальгована маса» ніщо інше, як метафори політичного консенсусу досягнутого через вплив пропаганди. У 1928 р. у роботі «Пропаганда» вказуючи на зростаючу залежність усіх видів організованої влади від громадської думки, Е. Бернейс вказував, що згода громадської думки є неодмінною умовою успіху

будь-якої діяльності монархічного, конституційного, демократичного чи комуністичного уряду – по суті, він і урядом є виключно зі згоди мас (Bernays, 1936, р. 38). «Згода громадської думки» у Е. Бернейса – це синонім політичного консенсусу. Саму ж громадську думку дослідники інтерпретують по-різному. Так, французький соціолог П. Бурдьє взагалі вважав, що громадської думки не існує. Але ми виходимо з того, що громадська думка існує та навіть має безпосереднє відношення до проблеми формування політичного консенсусу. Громадська думка – це значущі в межах певного суспільства судження його представників, які, з одного боку, легітимують політико-владні практики в суспільстві, а з іншого – інтегрують його волю, виступаючи нормативним чинником соціально-політичної поведінки громадян (Висоцький, 2012, с. 589). Е. Бернейс вважав, що політики мають управляти громадською думкою відповідно до своїх цілей та бажань, використовуючи точну інформацію про громадськість та змінюючи обставини, щоб схилити громадськість до власної точки зору. «Політику не обов'язково бути рабом групових упереджень громадськості, якщо він може навчитися формувати свідомість виборців відповідно до власних уявлень про суспільний добробут і державне служіння. Для державного діяча нашого часу важливо не стільки знати, як догодити громадськості, скільки знати, як на неї вплинути» (Bernays, 1936, с. 104), – зазначав Е. Бернейс.

Пропаганда використовує різні інформаційні та психологічні технології для конструювання певного бачення реальності, що вигідне суб'єктам політичного процесу. В основі пропаганди лежить постійний процес конструювання та інтенсифікації переконливих та мобілізуючих для суспільства значень з метою забезпечення перемоги одних політичних сил над іншими у процесах здобуття влади, прийнятті тих чи тих суспільно важливих рішень (Vysotskyi, & Pavlov, 2020).

Формування політичного консенсусу за допомогою пропаганди можна представити у вигляді такого ідеально-типичного алгоритму: 1) аналіз цільової аудиторії (визначення соціально-демографічних характеристик населення, дослідження культурних і політичних цінностей цільової аудиторії, оцінка рівня довіри до державних інституцій та альтернативних джерел інформації); 2) створення інформаційної концепції (формування головних наративів і меседжів, використання символічних та міфологічних компонентів для посилення впливу, конструювання образу «друга» і «ворога» для поляризації громадської думки); 3) вибір комунікаційних каналів (використання мас-медіа (телебачення, газети) для традиційного охоплення аудиторії, застосування цифрових платформ (соціальні мережі, блоги, форуми) для таргетованого впливу, робота з лідерами думок і громадськими організаціями для посилення

довіри до поширюваної інформації) 4) технологічне забезпечення пропагандистських кампаній (фреймінг (формування подій у вигідному світлі), праймінг (формування специфічного сприйняття проблем), використання емоційних тригерів для активації потрібних реакцій аудиторії, віртуалізація політичної реальності через цифрові технології); 5) контроль та корекція інформаційного потоку (моніторинг суспільних реакцій та адаптація пропагандистського контенту, використання контрпропаганди для нейтралізації альтернативних наративів, формування довготривалого політичного міфу для підтримки стабільності консенсусу).

Пропаганда здійснює потужний вплив на масову свідомість, використовуючи наступні технології: 1) технологію емоційного залучення – використання страху, гордості, надії чи гніву для формування потрібної реакції; 2) технології маніпулювання інформацією – приховування, перебільшення чи викривлення фактів для досягнення політичних цілей; 3) технології формування соціальної ідентичності – створення уявлення про «нас» і «них», що сприяє консолідації групи; 4) технології нормативного закріплення поведінки – ці пропагандистські технології визначають, які дії є «правильними» або «неприпустимими» в політичному дискурсі; 5) технологію дифамації або поширення компрометуючих чи дискредитуючих відомостей, яка є однією з дієвих у політичній пропагандистській боротьбі (однією із варіацій цієї технології є інформування про політичних лідерів чи інститути через апеляцію до негативних цінностей (антицінностей) шляхом використання відповідних метафор, алюзій, термінів, навантажених оцінкою з позицій демократичних цінностей відкритого суспільства); 6) технологію позитивної репрезентації, яка здійснюється через використання термінів з позитивною конотацією щодо політичних союзників (демонструючи позитивне ставлення до певних політичних лідерів чи їх діяльності суб'єкт політики одночасно вирішує завдання власної позитивної саморепрезентації) (Висоцький, 2018, с. 57-58).

Семюел Вуллі в своїй книзі «Виробництво консенсусу: розуміння пропаганди в епоху автоматизації та анонімності» виділяє три рівні комп'ютерної пропаганди, на яких працюють її технології з фабрикації політичного консенсусу: 1) політичні боти, маріонетки та партійні наноінфлюенсери (автоматизовані та керовані людиною інструменти комунікації в соціальних мережах, спрямовані на створення ілюзії популярності чи опозиційності ідей, людей); 2) соціальні медіа, що базуються на алгоритмах, рекомендаціях і трендах (рекомендації та тренди в соціальних мережах, які подаються фірмами та ЗМІ як такі, що точно відображають громадську думку, але насправді є об'єктом маніпуляцій за допомогою

комп'ютерної пропаганди та інших механізмів); 3) новинні медіа, що використовують контент від інструментів комп'ютерної пропаганди (ботів, маріонеток і партійних наноінфлюенсерів) та тренди у соціальних мережах як свідчення громадської думки, а також відтворюють, уточнюють і у подальшому відмивають контент (Woolley, 2023, p. 55). Тепер будь-хто зі знанням соціальних мереж і невеликими навичками програмування може використовувати ботів, маріонеток і партійних наноінфлюенсерів, щоб впливати на громадську думку. Боти дозволяють практично будь-кому, хто має доступ до комп'ютера та інтернету, маніпулювати потоком інформації в соціальних мережах, що, в свою чергу, створює умови для фабрикації консенсусу на другому та третьому рівнях (Woolley, 2023, p. 56).

За словами С.Вуллі, боти часто розглядаються просто як «один інструмент серед багатьох» у цифрових кампаніях, що визначаються загальним принципом: кидати речі в стіну і дивитися, що прилипне. Ті, хто використовує інструменти комп'ютерної пропаганди, найчастіше прагнуть прискорити ефект масовості, іноді створюючи фейкові тренди в соціальних мережах з автоматично або штучно поширюваними хештегами, а іноді використовуючи ботів і анонімних професіоналів, які намагаються придушити думку опозиції за допомогою цілеспрямованого переслідування або спаму.

Однак боти дають можливість одній людині або групі людей масово посилити свою присутність в Інтернеті та максимізувати вплив своїх думок. Іншими словами, боти дозволяють демократизувати (з точки зору того, хто може ними користуватися) цифрову пропаганду: вони дають змогу кожній людині створювати і поширювати пропаганду, а не залишають цю можливість за елітою. Якщо одна людина, яка керує одним профілем, може автоматизувати свій профіль, щоб твітити щохвилини, тільки уявіть, що може зробити людина, яка керує тисячею автоматизованих профілів. З іншого боку, це антидемократично, оскільки надає інструменти для посилення і придушення, дозволяючи одному голосу бути більш вагомим у політичній дискусії, ніж іншому (Woolley, 2023, p. 56-57).

Отже, технології пропаганди відіграють ключову роль у формуванні політичного консенсусу, забезпечуючи контроль за громадською думкою та політичними настановами суспільства. Їхня ефективність залежить від системної інтеграції різних просторових рівнів пропаганди (символічного, міфологічного, ідеологічного, віртуального, психологічного тощо) та їхньої адаптації до соціально-культурного контексту аудиторії.

Висновки.

Політичний консенсус є центральним елементом забезпечення стратегічної стабільності в державі та міжнародній політиці. Він ґрунтується на взаємній

згоді суб'єктів політики щодо базових принципів суспільного устрою. Політичний консенсус можливий лише в умовах наявності суперечностей, які долаються через переговори та компроміси.

Досягнення консенсусу є основним завданням політичного процесу, спрямованого на ненасильницьке утримання та реалізацію влади. Консенсус може існувати як результат активної політичної взаємодії або як мовчазна згода громадян на підпорядкування владі. Технології політичного консенсусу є частиною соціальних технологій, спрямованих на регулювання владних відносин. Вони поєднують елементи політичної міфології, символічної політики, ідеологізації, пропаганди, комунікації та маніпуляції.

Політичний консенсус формується через впровадження інституційних механізмів та інформаційний вплив на громадську думку. В основі технологій політичного консенсусу лежить баланс між соціальною довірою та легітимністю політичної влади. Консенсус може бути формальним (юридично закріпленим) або неформальним (виникати внаслідок суспільної згоди). Відкритий консенсус формується через демократичний дискурс, закритий – через авторитарні механізми управління. Примусовий консенсус забезпечується через інформаційний вплив і пропагандистські механізми. Легітимний консенсус базується на добровільному прийнятті громадянами рішень влади як справедливих.

Конфліктний консенсус за Шанталь Муф передбачає збереження розбіжностей в межах узгоджених демократичних правил. Деліберативна демократія Ю. Габермаса передбачає досягнення консенсусу через публічні дискусії та аргументований обмін думками. Агоністична демократія (Ш. Муф) визнає конфлікт як невід'ємну складову політичного процесу, яка сприяє досягненню динамічного консенсусу. Віртуальна демократія формує політичний консенсус через цифрові технології, штучний інтелект та алгоритмічне управління громадською думкою. Використання соціальних мереж та онлайн-платформ дозволяє реалізовувати технології цифрового управління політичним консенсусом.

Політична комунікація відіграє ключову роль у формуванні консенсусу, забезпечуючи контроль за інформаційними потоками. Пропаганда є одним із найефективніших інструментів формування політичного консенсусу шляхом маніпулювання громадською думкою. Вона базується на конструюванні масових емоцій, таких як страх, надія чи гнів, з метою мобілізації суспільства. Комп'ютерна пропаганда (С. Вуллі) використовує алгоритмічне управління соціальними мережами для фабрикації політичного консенсусу. Боти, наноінфлюенсери та алгоритмічне управління трендами створюють ілюзію політичного консенсусу. Політичний консенсус

є основою легітимності влади та стабільності державних інституцій. В умовах демократичного управління консенсус є показником ефективності політичного процесу. В авторитарних режимах технології політичного консенсусу використовуються для підтримки статусу-кво. Використання цифрових технологій у політичному процесі змінює механізми досягнення консенсусу.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Висоцький О. (2008). Віртуальність як провідна форма легітимативної політики в добу постмодерну. *Політичний менеджмент*, 6, 41-53. http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_6_6
- Висоцький О. Ю. (2006). Демократія як інструмент легітимативної політики. *Грані*, 9 (4), 113-117. https://www.researchgate.net/publication/388713784_Visockij_OU_2006_Demokratia_ak_instrument_legitimacijnoi_politiki_Grani_94_113-117
- Висоцький О. Ю. (2012). Громадська думка як головний об'єкт впливу легітимативних технологій. *Гілея*, 57 (2), 588-597. <http://gileya.org/download.php?id=74>
- Висоцький О. Ю. (2018). Електронна дипломатія як інструмент пропаганди. *Політологічний вісник*, 81. С.51-59. DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2018.81.51-59>
- Высоцкий, А. Ю. (2003). Проблема легитимации политики в концепции. Макса Вебера. *Грані*, 6(32), 132-136. <https://grani.org.ua/index.php/journal/issue/view/29/27>
- Григор, О. О. (2019). *Філософія політичного консенсусу*. (Монографія). Харків: Новий курс.
- Подшивалкина В.И. (1997). *Социальные технологии: проблемы методологии и практики*. Кишинев: Центр, типография.
- Сурмин. Ю. П., & Туленков, Н. В. (2004). *Теория социальных технологий*. К.: МАУП.
- Bender B. (2025). Class Conflict or Consensus? Understanding Social Partner Positions on Social Policy Reforms. *Journal of Social Policy*, 54(1), 57-74. <https://doi.org/10.1017/S0047279422000873>
- Bernays, E. L. (1936). *Propaganda*. New York: Liveright Publishing Corporation.
- Çakırkaya, M., & Koçyiğit, M. (2024). Mediating role of viral communication in the effect of political marketing on political consent: a cross-sectional study. *Apuntes Universitarios*, 14(1), 46-67. <https://doi.org/10.17162/au.v14i1.1481>
- Chinn, S., & Hart, P.S. (2021). Effects of consensus messages and political ideology on climate change attitudes: inconsistent findings and the effect of a pretest. *Climatic Change*, 167, 47. <https://doi.org/10.1007/s10584-021-03200-2>
- Di Tommaso M. R., Prodi E., Di Matteo D., & Mariotti I. (2022). Local public spending, electoral consensus, and sustainable structural change. *Structural Change and Economic Dynamics*, 63, 435-453. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2022.06.013>
- Eklou, H., & Tonyeme, B. (2023). Libéralisme consensualiste et réalité politique: quels repères pour une démocratie apaisée? *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 107(2), 307-324. <https://doi.org/10.3917/rspt.1072.0307>
- Ferrín, M., & Hernández, E. (2021). Preferences for consensus and majoritarian democracy: long- and short-term influences. *European Political Science Review*, 13(2), 209-225. <https://doi.org/10.1017/S1755773921000047>
- Glare, P. G. W. (ed.). (2012). *Oxford Latin Dictionary*. Second Edition. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: an inquiry into a category of bourgeois society*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Habermas, J. (1998). *The inclusion of the other: studies in political theory*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Higgins Joyce, V. d. M. (2021). News Organizations in Colombia Building Consensus through Social Media: A Case of Digital-Native La Silla Vacía. *Journalism and Media*, 2(1), 62-76. <https://doi.org/10.3390/journalmedia2010005>
- Jankowski, S. (2024). Consensus techniques. *Internet Policy Review*, 13(2). <https://doi.org/10.14763/2024.2.1750>
- Jouini, N., & Akal, M. B. (2022). Political consensus, economic reforms, and democratic transitions in the Middle East: Evidence from voting on Tunisian reform bills. *Politics & Policy*, 50(4), 851-871. <https://doi.org/10.1111/polp.12489>
- Lang, N., Wang, L., & Zha, Q. (2022). Opinion dynamics in social networks under competition: the role of influencing factors in consensus-reaching. *Royal society open science*, 9, 5. <http://doi.org/10.1098/rsos.211732>
- Lasswell, H. D. (1927). *Propaganda Technique in the World War*. London: K. Paul, Trench, Trubner & co., Ltd., New York: A.A.Knopf.
- Mansour, M., & Kamwa, E. (2024). Lack of consensus, dispersion of political power and public debt: evidence from a sample of developed countries. *Journal of Public Finance and Public Choice*, 39(2), 163-179. Retrieved from <https://doi.org/10.1332/25156918Y2023D000000003>
- Martí, J. (2021). The Democratic Legitimacy of Secession and the Demos Problem. *Politics and Governance*, 9(4), 465-474. <https://doi.org/10.17645/pag.v9i4.4633>
- McCarthy, Th. (1989). Introduction. Habermas, J., *The structural transformation of the public sphere: an inquiry into a category of bourgeois society* (pp.XI-XIV). Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Mouffe, Ch. (2013). *Agonistics: thinking the world politically*. London; New York: Verso.
- Otjes, S., & Louwerse, T. (2024). The reinvention of consensus politics: governing without a legislative majority in the Netherlands 2010–2021. *Acta Politica*, 59, 797-821. <https://doi.org/10.1057/s41269-023-00310-w>
- Otonelli, V. (2019). Democratic Self-Determination and the Intentional Building of Consensus. *Journal of Public Deliberation*, 15(1), Art. 15. Retrieved from <https://www.publicdeliberation.net/jpd/vol15/iss1/art15>
- Pamies, C., Olivas Osuna, J. J., & Santana, A. (2024). Disagreeing to Agree: Populism and Consensus Among Members of Parliaments and Their Voters. *American Behavioral Scientist*. <https://doi.org/10.1177/00027642241285017>
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

- Rawls, J. (1987). The Idea of an Overlapping Consensus. *Oxford Journal of Legal Studies*, 7(1), 1-25. <http://www.jstor.org/stable/764257>
- Sánchez-Ferrer, L., & Torcal, M. (2024). Affective Polarization and Consensus Building Among Parliamentary Elites. *American Behavioral Scientist*. <https://doi.org/10.1177/00027642241285147>
- Spector, E. (2024). *Public Reason, Coercion, and Overlapping Consensus* "Moral Philosophy and Politics". <https://doi.org/10.1515/mopp-2023-0068>
- The Oxford English Dictionary*. (1997). Simpson John, Weiner Edmund, Shallot Beatrice (Eds.). Second Edition (1997 Additions). (Vol. 2: A-D). Oxford: At the Clarendon Press.
- Vandeweerdt, C. (2021). Someone like you: false consensus in perceptions of Democrats and Republicans. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 32(3), 739-749. <https://doi.org/10.1080/17457289.2021.1942891>
- Vysotskyi, O., & Pavlov, D. (2020). Spaces of propaganda as structural and functional dimensions of its deployment in domestic politics and in the international arena. *Philosophy and Political Science in the Context of Modern Culture*, 12(1), 114-122. <https://doi.org/10.15421/352013>
- Wang, C. (2023). In search of the intrinsic value of one country two systems: from selective adaptation to normative consensus. *Asian Education and Development Studies*, 12(1), 103-112. <https://doi.org/10.1108/AEDS-08-2021-0185>
- Woolley, S. (2023). *Manufacturing Consensus: Understanding Propaganda in the Era of Automation and Anonymity*. New Haven and London: Yale University Press.

REFERENCES

- Bender B. (2025). Class Conflict or Consensus? Understanding Social Partner Positions on Social Policy Reforms. *Journal of Social Policy*, 54(1), 57-74. <https://doi.org/10.1017/S0047279422000873>
- Bernays, E. L. (1936). *Propaganda*. New York: Liveright Publishing Corporation.
- Çakırkaya, M., & Koçyigit, M. (2024). Mediating role of viral communication in the effect of political marketing on political consent: a cross-sectional study. *Apuntes Universitarios*, 14(1), 46-67. <https://doi.org/10.17162/au.v14i1.1481>
- Chinn, S., & Hart, P.S. (2021). Effects of consensus messages and political ideology on climate change attitudes: inconsistent findings and the effect of a pretest. *Climatic Change*, 167, 47. <https://doi.org/10.1007/s10584-021-03200-2>
- Di Tommaso M. R., Prodi E., Di Matteo D., & Mariotti I. (2022). Local public spending, electoral consensus, and sustainable structural change. *Structural Change and Economic Dynamics*, 63, 435-453. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2022.06.013>
- Eklou, H., & Tonyeme, B. (2023). Libéralisme consensualiste et réalité politique: quels repères pour une démocratie apaisée? *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 107(2), 307-324. <https://doi.org/10.3917/rspt.1072.0307>
- Ferrín, M., & Hernández, E. (2021). Preferences for consensus and majoritarian democracy: long- and short-term influences. *European Political Science Review*, 13(2), 209-225. <https://doi.org/10.1017/S1755773921000047>
- Glare, P. G. W. (ed.). (2012). *Oxford Latin Dictionary*. Second Edition. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Grigor, O. O. (2019). *Philosophy of political consensus*. (Monograph). Kharkiv: New course.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: an inquiry into a category of bourgeois society*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Habermas, J. (1998). *The inclusion of the other: studies in political theory*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Higgins Joyce, V. d. M. (2021). News Organizations in Colombia Building Consensus through Social Media: A Case of Digital-Native La Silla Vacía. *Journalism and Media*, 2(1), 62-76. <https://doi.org/10.3390/journalmedia2010005>
- Jankowski, S. (2024). Consensus techniques. *Internet Policy Review*, 13(2). <https://doi.org/10.14763/2024.2.1750>
- Jouini, N., & Akal, M. B. (2022). Political consensus, economic reforms, and democratic transitions in the Middle East: Evidence from voting on Tunisian reform bills. *Politics & Policy*, 50(4), 851-871. <https://doi.org/10.1111/polp.12489>
- Lang, N., Wang, L., & Zha, Q. (2022). Opinion dynamics in social networks under competition: the role of influencing factors in consensus-reaching. *Royal society open science*, 9, 5. <http://doi.org/10.1098/rsos.211732>
- Lasswell, H. D. (1927). *Propaganda Technique in the World War*. London: K. Paul, Trench, Trubner & co., Ltd., New York: A.A.Knopf.
- Mansour, M., & Kamwa, E. (2024). Lack of consensus, dispersion of political power and public debt: evidence from a sample of developed countries. *Journal of Public Finance and Public Choice*, 39(2), 163-179. Retrieved from <https://doi.org/10.1332/5156918Y2023D000000003>
- Martí, J. (2021). The Democratic Legitimacy of Secession and the Demos Problem. *Politics and Governance*, 9(4), 465-474. <https://doi.org/10.17645/pag.v9i4.4633>
- McCarthy, Th. (1989). Introduction. Habermas, J., *The structural transformation of the public sphere: an inquiry into a category of bourgeois society*, (pp.XI-XIV). Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Mouffe, Ch. (2013). *Agonistics: thinking the world politically*. London; New York: Verso.
- Otjes, S., & Louwerse, T. (2024). The reinvention of consensus politics: governing without a legislative majority in the Netherlands 2010–2021. *Acta Politica*, 59, 797-821. <https://doi.org/10.1057/s41269-023-00310-w>
- Ottonelli, V. (2019). Democratic Self-Determination and the Intentional Building of Consensus. *Journal of Public Deliberation*, 15(1), Art. 15. <https://www.publicdeliberation.net/jpd/vol15/iss1/art15>
- Pamies, C., Olivas Osuna, J. J., & Santana, A. (2024). Disagreeing to Agree: Populism and Consensus Among Members of Parliaments and Their Voters. *American Behavioral Scientist*. <https://doi.org/10.1177/00027642241285017>

- Podshivalkina V. I. (1997). *Social technologies: problems of methodology and practice*. Kishinev: Center, printing house.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Rawls, J. (1987). The Idea of an Overlapping Consensus. *Oxford Journal of Legal Studies*, 7(1), 1-25. <http://www.jstor.org/stable/764257>
- Sánchez-Ferrer, L., & Torcal, M. (2024). Affective Polarization and Consensus Building Among Parliamentary Elites. *American Behavioral Scientist*. <https://doi.org/10.1177/00027642241285147>
- Spector, E. (2024). *Public Reason, Coercion, and Overlapping Consensus" Moral Philosophy and Politics*. <https://doi.org/10.1515/mopp-2023-0068>
- Surmin. Yu. P., & Tulenkov, N. V. (2004). *Theory of social technologies*. Kyiv: IAPM.
- The Oxford English Dictionary*. (1997). Simpson John, Weiner Edmund, Shallot Beatrice (Eds.). Second Edition (1997 Additions). (Vol. 2: A-D). Oxford: At the Clarendon Press.
- Vandeweerdt, C. (2021). Someone like you: false consensus in perceptions of Democrats and Republicans. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 32(3), 739-749. <https://doi.org/10.1080/17457289.2021.1942891>
- Vysotsky, A. Yu. (2003). The problem of legitimization of politics in the concept. Max Weber. *Grani*, 6(32), 132-136. <https://grani.org.ua/index.php/journal/issue/view/29/27>
- Vysotskyi O. (2008). Virtuality as a leading form of legitimization politics in the postmodern era. *Political Management*, 6, 41-53. http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_6_6
- Vysotskyi O. Yu. (2006). Democracy as an instrument of legitimization politics. *Grani*, 9 (4), 113-117. https://www.researchgate.net/publication/388713784_Visockij_OU_2006_Demokratia_ak_instrument_legitimacijnoi_politiki_Grani_94_113-117
- Vysotskyi O. Yu. (2012). Public opinion as the main object of influence of legitimization technologies. *Gileya*, 57 (2), 588-597. <http://gileya.org/download.php?id=74>
- Vysotskyi O. Yu. (2018). Electronic diplomacy as a tool of propaganda. *Political science bulletin*, 81. P.51-59. DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2018.81.51-59>
- Vysotskyi, O., & Pavlov, D. (2020). Spaces of propaganda as structural and functional dimensions of its deployment in domestic politics and in the international arena. *Philosophy and Political Science in the Context of Modern Culture*, 12(1), 114-122. <https://doi.org/10.15421/352013>
- Wang, C. (2023). In search of the intrinsic value of one country two systems: from selective adaptation to normative consensus. *Asian Education and Development Studies*, 12(1), 103-112. <https://doi.org/10.1108/AEDS-08-2021-0185>
- Woolley, S. (2023). *Manufacturing Consensus: Understanding Propaganda in the Era of Automation and Anonymity*. New Haven and London: Yale University Press.